

TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.): ZA TEXTEM. ANTOLOGIE POLSKÉ SOCIOLOGIE LITERATURY. Brno : Host – Praha : ÚČL AV ČR, 2018. 274 s.

Viktor Suchý

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2020.67.3.6>

Sociologický výskum čítania, knižného trhu a literatúry má v poľskej literárnej vede, etnológii a sociológii dlhú, takmer stoštyridsaťročnú tradíciu (Kostecki, s. 87). Veľmi dobre ju pozná polonofil Jiří Trávniček, ktorý sa venuje modernej českej poézii (*Na tvrdom loži z psiho vína*) i próze (*Příběh je mrtev? /schizmata a dilemata moderní prózy/*), teórii literatúry (*Lexikon teorie literatury a kultury*) a edičnej činnosti (J. Zábrana: *Básně*). Pre recenzovanú knihu je kľúčové, že jej editor sa intenzívne zaoberá aj sociológiou literatúry a literárnu kultúrou, najmä výskumom čitateľov a čítania (*Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*, 2008; *Knihy kupovati. Dějiny knižního trhu v českých zemích*, 2014; *Česká čtenářská republika. Generace – fenomény – životopisy*, 2017). Týmto záberom sa J. Trávniček stal nasledovníkom slavistu a polonistu Karla Krejčího, autora pozoruhodnej *Sociologie literatury* z roku 1944, ktorej druhé vydanie vyšlo až v roku 2008. Prostredníctvom poľských prekladov sa dostal k mnohým, do češtiny nepreloženým autorom a textom, sleduje poľskú literárnu scénu i poľský knižný trh. V poľštine publikoval viacero štúdií a v českom preklade zostavil dve antológie poľského myslenia o literatúre. V roku 2002 vyšiel ako 13. zväzok edície *Strukturalistická knihovna vydavateľstva Host v Brne jeho Výbor z poľské literárni teorie 70. – 90. let 20 století* pod názvom *Od poetiky k diskursu*, ktorým J. Trávniček nadviazal na prácu slovenského literár-

neho vedca Antona Popoviča, editora obsiahlej (536-stranovej) antológie poľskej literárnej vedy *Slovo, význam, dielo* z roku 1972. Publikácia vydaná v obmedzenom náklade šesťsto výtlačkov predstavila vtedy prvýkrát v slovenčine texty najvýznamnejších poľských literárnych vedcov Romana Ingardena, Michała Głowińskiego, Janusza Sławińskiego, Henryka Markiewicza, Manfreda Kridla a ďalších.

Antológia *Za textem* vychádza ako 35. zväzok edície *Teoretická knihovna* a je rozdelená do dvoch častí: v prvej – *V teoretické reflexi* (roz-sah 90 strán) – sú sústredené štúdie teoretickej a metodologickej povahy, v druhej – *V interpretační akci* (130 strán) – texty zamerané väčšmi na praktickú interpretáciu a vyhodnotenie získaných dát.

Po stručnom úvode zostavovateľa otvára prvú časť text Stanisława Ossowského – úryvok z rozsiahlejšej štúdie z roku 1933 o role, ktorú hrá spoločenské prostredie pri utváraní psychických reakcií na recepciu umeleckých diel. Nasleduje kapitola z klasickej práce poľskej sociológie literatúry *Literárna verejnosť* (1938) Jana Stanisława Bystroña. Autor vysvetľuje, ako sa utvárajú hranice literárnej verejnosti pod vplyvom takých materiálnych činiteľov ako cena knihy, jej náklad a dostupnosť. Všíma si úlohu organizácie knižného obchodu, vydavateľa, novin a časopisov, požičovní kníh (neskôr knižníc), osvety. Zaujímavá je posledná podkapitola venovaná divadelnej verejnosti, najmä

274 pasáž o fungovaní reklamného prostriedku tzv. divadelnej klaky – zaplatených divákov, ktorí mali strhnúť zvyšok publika k žiaducim reakciám na predstavenie, a tak ovplyvniť kritikov.

So Stefanom Źólkiewskim sme sa už mali možnosť stretnúť prostredníctvom jeho štúdie *Problémy sociológie literatúry* z roku 1967 v antológii *Slovo – význam – dielo* (s. 250 – 284), v aktuálnej publikácii je zastúpený znova všeobecnou staťou *Sociologie literatury a její okruhy* z roku 1979. Vysvetľuje v nej základné pojmy a kategorizuje procesy spoločenskej literárnej komunikácie. Zaujal ma najmä posledný okruh bádania, kde sa pozornosť venuje spisovateľskej i čitateľskej geografii. Prikladom uvažovania v osemdesiatych rokoch 20. storočia je stať Janusza Lalewicza *Pojetí veřejnosti a problém společenských vazeb*, ktorá vychádza z jednoduchej pravdy: „Četba má ze své podstaty individuální charakter, neboť čtenáře vytrhává ze společenského života a vtahuje ho do osamocенého prožívání textu. Proto se čtený text a zkušenost četby mohou stát pro seskupení čtenářů společnou věcí – předmětem společných zájmů, reakcí a soudů – pouze tehdy, budou-li předmětem jejich komunikace“ (s. 46 – 47). Od nej sa odvíja protiklad dvoch spôsobov chápania štruktúry príjemcov – distribučného (individuálni príjemci) a integračného (príjemci ako celok, kolektív). Myslím si, že v tejto oblasti nastal s príchodom internetu veľký posun a bolo by zaujímavé čítať novú štúdiu z posledných rokov.

Antonina Kłoskowská publikovala v roku 1964 knihu *Masová kultura – Kritika a obhajoba*. Získala medzinárodný ohlas, v roku 1967 vyšla v češtine a úryvky z nej sú k dispozícii aj v slovenčine (*Slovo – význam – dielo*, s. 473 – 489). Do antológie *Za textem* vybral Jiří Trávniček skrátenú verziu štúdie *Běžná recepce a funkce literatury* zo začiatku deväťdesiatych rokov. Špecifikám v praxi literárnej sociológie sa venuje Bogusław Sułkowski. Text z roku 1999 odvíja od pokantovskej filozofie, sústredil sa najmä na historizujúcu hermeneutiku Hansa-Georga Gadamera, skúmanie dialogickosti a intertextuality (R. Barthes, H. R. Jauss) a modelu kultúry ako hry (J. Huizinga, R. Caillois).

Podnetná a čitateľsky atraktívna je kapitola Kingy Duninovej *Co se můžeme z literatury dozvědět o společnosti?* V českom vedeckom prostredí bola už síce publikovaná (v časopise *Česká literatura* 4/2008), ale provokatívne otázky, či existuje spoločnosť a či existuje literatúra, si treba klásť – a skúšať na ne odpovedať – stále znova. Cenné sú odkazy na ďalšie texty a autorov (napr. koncepcia Ervinga Goffmana opisujúca spoločnosť ako divadlo zužitkovaná Zdzisławom Łapińskim v interpretáciách W. Gombrowicza). Poslednou teoretickou staťou prvej časti antológie je *Čtenářství jako předmět odborného zájmu* Janusza Kosteckého z roku 2011. V najdlhšej poznámke pod čiarou (okrem štyroch riadkov zaberá celú stranu 88) poskytuje čitateľom a bádateľom zoznam potrebnej literatúry a v jednej z kapitol sumarizuje základnú terminológiu odboru, ktorý má v Poľsku dlhú a bohatú históriu: kánon, preferencie, voľný čas, akt a rytmus čítania...

Druhú, interpretačnú časť antológie otvára kapitola *Ilustrace vzoru kupce: Robinson Crusoe* z dnes už klasickej knihy Marie Ossowskej *Měšťanská morálka* (prvé vydanie 1956, český preklad Svatavy Navrátilovej vyšiel v pražskom vydavateľstve Academia v roku 2012). Typológii kontaktov príjemcov s konšpiračnými textami (nelegálne šírenými tlačovinami kultúry odporu v okupovanom Poľsku) v rokoch 1939 – 1945 sa venuje Andrzej Urbański. Najdôležitejším sa mi javí zistenie autora, že aj štatisticky okrajový jav (do konšpiračnej činnosti sa vo Varšave zapojilo približne sedem percent populácie) sa môže stať centrom kultúry a jej štýl nemusia určovať masové fenomény.

O vzťahu spisovateľa k spoločnosti a štátu píše Oskar Stanisław Czarnik v článku z roku 1993. Sústreďuje sa na štatistiky (porovnáva údaje z rokov 1929 a 1959) o sociálnom a regionálnom pôvode autorov, o ich vzdelaní a občianskom povolani, žánroch, čase debutu a zdrojoch príjmov. Na otázku, čo motivovalo predstaviteľov jednotlivých spoločenských vrstiev a skupín, aby sa stali čitateľmi, hľadá odpoveď Stanisław Siekierski v najrozsiahlnejšej štúdii zborníka (niektoré pasáže sú zámerné a transparentne

vynechané) – *Čtení jako účast v kultuře*. V texte z roku 2000 nachádzame diachrónny prierez od začiatku 19. do konca 20. storočia.

O fenoméne fanfiction (príbehov odohrávajúcich sa vo fikčnom svete cudzieho, autorovho obľúbeného diela), ktorý zaznamenáva najväčší rozmach s príchodom internetu, píše veľmi zasvätené v stati z roku 2009 Olga Dawidowicz-Chymkowska, predstaviteľka najmladšej generácie bádateľov, záver jej textu je však príliš náhly a stručný. Problematiku literárnych príjmov a honorárov spracúva v druhom najdlhšom texte antológie Lucyna Stetkiewicz (2009) formou koláže citátov z anonymnej ankety medzi 49 spisovateľmi, ktorí porovnávajú situáciu v časoch Poľskej ľudovej republiky so súčasnosťou.

Zostavu štúdií možno označiť za silný, kvalitný výber. Otázkou je poradie kapitol; v oboch častiach postupuje zostavovateľ chronologicky, no mohol urobiť výnimku a v prvej časti predsaadiť Żółkiewskeho kapitolu *Sociologie literatury a její okruhy* – tvorila by ideálny úvod. Rozhovor zostavovateľa s poľským kolegom Grzegorzom Niećom namiesto doslovu síce pôsobí živšie, ale obsahuje mnoho duplicitných informácií, ktoré čitateľ/bádateľ nájde v medailónoch jednotlivých autorov. Naopak, cenná je zmienka o antológii *W kręgu socjologii literatury*, ktorá v roku 1977 predstavila v Poľsku najdôležitejšie výsledky literárnosociologického bádania v zahraničí. Zaujímavá je charakteristika „sil-

ného čitateľa“ – je to taký človek, ktorý prečíta sedem a viac titulov za rok. Škoda len, že autori neobjasňujú, ako k tomuto číslu dospeli.

V antológii nie je nič, čo by tam nepatriilo, chýba azda len štúdia objasňujúca vplyv Bourdieuových teórií v poľskej literárnej sociológii (jeho kniha *Pravidlá umenia* z roku 1992 je zásadnou prácou v odbore, autorky a autori v prítomnom výbere na ňu niekoľkokrát odkazujú). Túto úlohu by dobre naplnila napríklad niektorá z kapitol knihy G. Jankowicza, P. Mareckého, A. Pałęckej, J. Sowu a T. Warczoka *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu. Raport z badań* (2014).

Antológiu *Za textem* uzatvára pomerne aktuálne mapovanie poľského vydavateľského prostredia a produkcie v ukážkach zo štúdie Marcina Rychlewského *Vydavateľské oběhy* (2013). Na jej základe i na pozadí vlastných skúseností s poľským, českým a slovenským knižným trhom, ktoré som nadobudol v kníhkupeckej praxi, si dovoľím konštatovať, že kým stav teoretického bádania v tejto oblasti môžeme Poliakom závidieť, čo sa týka pomerov na knižnom trhu sme na tom podstatne lepšie. Ale to už je téma na samostatný článok. Antológiu poľskej sociológie literatúry hodnotím pozitívne a vítam ako dobrú príležitosť zorientovať sa v oblasti, ktorej sa u nás – v porovnaní s Českom a Poľskom – venuje len minimum pozornosti. Azda niekoho inšpiruje, aby sa vydal touto cestou.

Mgr. Viktor Suchý
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity
Komenského
Gondova 2
811 09 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: suchy1@uniba.sk